Publication	:	Gujarati Mid-Day
Editions	:	Mumbai
Date	:	Sunday, April 6, 2014

નો નૉન્સેન્સ

રમેશ ઓઝા

ધર્મને સત્તા અને સંપત્તિથી મુક્ત કરવાની જરૂર

વહોરાઓના ધર્મગુરુની સત્તા દૈવી છે એમ કહેવામાં આવે છે અને વહોરાઓ એવી શ્રદ્ધા ધરાવે છે. આમ છતાં ગાદીવારસાનો ઝઘડો સેક્યુલર અદાલતમાં પડકારવામાં આવી રહ્યો છે જેની રચના માનવીએ કરી છે. આ વિસંગતિ નથી? દૈવી અંશ ધરાવનારા દૈવી પુરુષો દૈવી અધિકાર માટે માનવીય અદાલતમાં લડે એ ધર્મસત્તાનું વિકૃત સ્વરૂપ છે. આ સ્થિતિ એટલા માટે પેદા થઈ છે કે ધર્મની ગાદી સાથે સંપત્તિ અને સત્તા જોડાયેલાં છે જે શુદ્ધ અર્થમાં ઐહિક છે

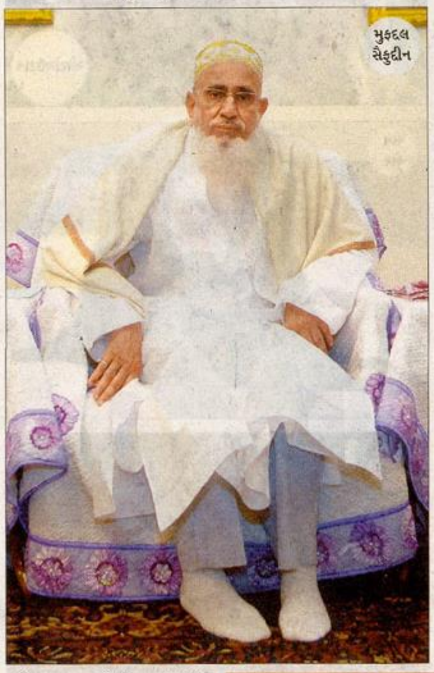

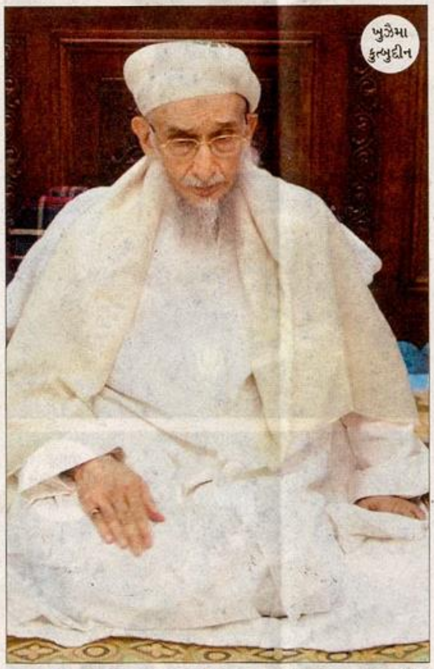

દાઉદી વહોરાઓના ૫૩મા ધર્મગુરુ (જેમને વહોરા સમાજમાં દાઈ-અલ-મુતલક, ટૂંકમાં દાઈ અથવા સૈયદનાસાહેબ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે) કોણ બને એ વિશે વિવાદ જાગ્યો છે. ૧૭ જાન્યુઆરીએ બાવનમા દાઈ સૈયદના મોહમ્મદ બુરહાનુદ્દીનનું અવસાન થયું એ ઘડીથી, જનાજો ઊઠે એ પહેલાં અનુગામીનો જંગ શરૂ થયો હતો. દાવેદાર બે જણ છે : એક છે મરહૂમ સૈયદનાસાહેબના બીજા નંબરના પુત્ર મુફદ્દલ સૈફુદ્દીન અને બીજા છે સૈયદનાસાહેબના સાવકા ભાઈ ખુઝૈમા કુત્બુદ્દીન. બહુમતી વહોરા સમાજ મુફદ્દલ સૈફુદ્દીનની સાથે છે અને વહોરાઓના ૫૩મા દાઈ તરીકે તેમની નિમણૂક જાહેર કરી દેવામાં આવી છે. ૧૯૬૫માં સૈયદના મોહમ્મદ બુરહાનુદ્દીનની દાઈ તરીકે નિમણૂક થઈ ત્યારથી તેમના સાવકા ભાઈ ખુઝૈમા કુત્બુદ્દીન મઝૂન (નાયબ વડા) તરીકે કામ કરતા હતા અને તેમની એ હોદ્દા પર મરહૂમ સૈયદનાસાહેબે નિમણૂક કરી હતી. વહોરા સમાજની પરંપરા મુજબ સાધારણ રીતે મઝૂન ધર્મની ગાદીના વારસદાર બને છે, સિવાય કે ધર્મગુરુ બીજા કોઈની વારસદાર તરીકે નિમણૂક કરી ગયા હોય.

મરહૂમ સૈયદનાસાહેબના પુત્ર દાવો કરે છે કે ૨૦૧૧માં સૈયદનાસાહેબ લંડનમાં સારવાર લેતા હતા ત્યારે હૉસ્પિટલના બિછાનેથી સૈયદનાસાહેબે તેમની ૫૩મા દાઈ તરીકે નિમણૂક કરી હતી. બીજી બાજુ મરહૂમ સૈયદનાસાહેબના સાવકા ભાઈ ખુઝૈમા કુત્બુદ્દીન દાવો કરે છે કે મરહૂમ સૈયદનાસાહેબ ૨૦૧૧માં એટલી હદે બીમાર હતા કે તેઓ બોલી પણ નહોતા શકતા. નથી તેમણે જમાત સમક્ષ બોલીને અનુગામીની જાહેરાત કરી કે નથી તેમણે લેખિત જાહેરાત કરી. આવી સ્થિતિમાં મઝૂન દેખીતી રીતે અનુગામી બને છે. તેમનો બીજો દાવો એવો છે કે તેમની અને તેમના ભત્રીજા સૈફુદ્દીનની ઉંમરમાં માત્ર બે વર્ષનો તફાવત છે. સૈયદનાસાહેબની ઇચ્છા હોત તો તેમણે મુફદ્દલ સૈફુદ્દીનની મઝૂન તરીકે નિમણૂક કરી હોત અથવા પાછળથી મઝૂન બદલ્યા હોત. તેઓ જ્યાં સુધી શારીરિક રીતે સશક્ત હતા અને માનસિક રીતે સચેત હતા ત્યાં સુધી તેમણે આવું કોઈ પરિવર્તન કર્યું નહોતું. તેમના કહેવા મુજબ સૈફુદ્દીન જે દસ્તાવેજો બતાવે છે એ નકલી છે.

ખુઝૈમા કુત્બુદ્દીને ૫૩મા દાઈ તરીકે સૈફુદ્દીનના દાવાને મુંબઈની વડી અદાલતમાં પડકાર્યો છે. આ દરમ્યાન પરિવારમાં મોટી સમસ્યા પેદા થઈ છે. મુસલમાનોમાં પિતરાઈઓ વચ્ચે લગ્ન થતાં હોવાથી પરિવાર વિભાજિત થઈ ગયો છે અને ડરને કારણે પુરુષ બાળકોને માતાઓ સાથે વિદેશ મોકલી દેવામાં આવ્યાં છે. વહોરા સમાજમાં તો બહુ મોટી તિરાડ નથી પડી, કારણ કે બહુમતી વહોરાઓ સૈફુદ્દીનની સાથે છે; પણ પરિવારમાં મોટી તિરાડ પડી છે.

ધર્મસંસ્થાઓની આવી હાલત છે. ધર્મ સાથે સંપત્તિ અને સત્તા જોડાય ત્યારે આવું બને છે. વહોરાઓના દાઈ અઢળક સંપત્તિ અને સમાજ પર બહોળી સત્તા ધરાવે છે. ધર્મસત્તા રાજ્યસત્તા કરતાં ઓછી હિંસક નથી, બલકે વધુ હિંસક છે. રાજ્યસત્તા બંધારણ અને કાયદાઓની મર્યાદામાં કામ કરે છે એટલે કાયદાને અને પ્રજાને જવાબદાર છે, જ્યારે ધર્મસત્તા કોઈને જવાબ આપવા બંધાયેલી નથી. ધર્મની સત્તા ઈશ્વરના નામે ચાલે છે અને ધર્મગુરુને ઈશ્વરના અવતાર અથવા તો દૈવી પુરુષ માનવામાં આવે છે. પુરુષ એટલા માટે કે ભાગ્યે જ કોઈ સ્ત્રીને દૈવી સ્ત્રી માનવામાં આવે છે. વહોરાઓના દાઈ, ખોજાઓના આગા ખાન, એક જમાનામાં સુન્નીઓના ખલીફા, ઈસાઈઓના પોપ, હિન્દુઓના શંકરાચાર્ય હજી સુધી સ્ત્રી થયા નથી. આમ ધર્મસત્તા ઈશ્વરસત્તાક અને પુરુષસત્તાક બન્ને છે અને માટે ધર્મના નામે સ્ત્રીને સૌથી વધુ અન્યાય કરવામાં આવે છે. જગતના બધા જ સંગઠિત ધર્મોની આવી હાલત છે જેમાં એક પણ ધર્મ અપવાદ નથી.

યુરોપમાં ધર્મસત્તા (ચર્ચ) ધર્મના નામે માનવીના ઐહિક જીવનમાં ચંચુપાત કરતી હતી એટલે એના વિરોધમાં સેક્યુલરિઝમનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો. અત્યારે આપણે જેને સેક્યુલરિઝમ સમજીએ છીએ એ ઈશ્વરવિરોધી નથી. એ સંગઠિત ધર્મની વિરોધી પણ નથી. એ તો માત્ર ધર્મના નામે માનવીના ઐહિક જીવનમાં દખલગીરી કરવામાં આવે છે એનો વિરોધ કરે છે. પરલોકના નામે આલોકમાં દખલગીરી કરવાનો ધર્મસત્તાને કોઈ અધિકાર નથી. માણસ ગુનો કરશે તો તેને દંડવા માટે કાયદો છે અને તે જો પાપ કરશે તો તેને દંડવા માટે ઉપર ઈશ્વર બેઠો છે. જે સંસ્થાની રચના માણસની બંધનોથી મુક્તિ માટે અને પરલોક સુધારવા માટે કરવામાં આવી છે એ આલોકના પ્રશ્નોમાં શું કામ માથું મારે છે? મધ્યયુગીન યુરોપમાં ચર્ચની એટલી તાકાત હતી કે રાજ્યસત્તા પણ એની સામે લાચાર હતી. યુરોપમાં નવજાગરણ થયા પછી ઐહિક જીવનને ધર્મસત્તાથી મુક્ત કરવાનું આંદોલન શરૂ થયું હતું અને એમાંથી સેક્યુલરિઝમનો જન્મ થયો હતો. ધાર્મિક શ્રદ્ધા માણસની અંગત બાબત છે. એક માણસ પોતાની ધર્મશ્રદ્ધા કે ધાર્મિક માન્યતા કે ધાર્મિક રીતરિવાજો બીજા પર લાદી ન શકે. આમ આધુનિક યુગમાં વ્યક્તિ વ્યક્તિ તરીકે સ્વતંત્ર છે. તે કોઈ ચોક્કસ ધર્મની સત્તાનો ગુલામ નથી.

વહોરાઓના ધર્મગુરુની સત્તા દૈવી છે એમ કહેવામાં આવે છે અને વહોરાઓ એવી શ્રદ્ધા ધરાવે છે. આમ છતાં ગાદીવારસાનો ઝઘડો સેક્યુલર અદાલતમાં પડકારવામાં આવી રહ્યો છે જેની રચના માનવીએ કરી છે. આ વિસંગતિ નથી? દૈવી અંશ ધરાવનારા દૈવી પુરુષો દૈવી અધિકાર માટે માનવીય અદાલતમાં લડે એ ધર્મસત્તાનું વિકૃત સ્વરૂપ છે. આ સ્થિતિ એટલા માટે પેદા થઈ છે કે ધર્મની ગાદી સાથે સંપત્તિ અને સત્તા જોડાયેલાં છે જે શુદ્ધ અર્થમાં ઐહિક છે.

૧૯૫૩માં પાકિસ્તાનમાં અહમદિયા મુસલમાનો સામે હુલ્લડો થયાં હતાં. હુલ્લડખોરોની માગણી એવી હતી કે અહમદિયા મુસલમાનોને ગેરમુસલમાન જાહેર કરીને તેમને દ્વિતીય નાગરિકત્વ ધરાવતી લઘુમતી કોમ જાહેર કરવી જોઈએ અને સરકારમાં ઉચ્ચ સ્તરે અહમદિયા મુસલમાનોને કોઈ સ્થાન ન આપવું જોઈએ. પાકિસ્તાન સરકારે હુલ્લડોનાં કારણોની તપાસ કરવા માટે અને સમસ્યાનો ઇલાજ સૂચવવા માટે ન્યાયમૂર્તિ મોહમ્મદ મુનીરનું તપાસપંચ રચ્યું હતું. ન્યાયમૂર્તિ મુનીરે ઇસ્લામની વ્યાખ્યા મુજબ સાચો મુસલમાન કોને કહેવાય એ સમજવા માટે પાકિસ્તાનમાં પ્રવર્તિત ઇસ્લામના અલગ-અલગ એક ડઝન ફિરકાઓના વિદ્વાન ઉલેમાઓને બોલાવ્યા હતા. એ બધા ઉલેમાઓની તેમની દૃષ્ટિએ ઇસ્લામની સમજ અને મુસલમાનની વ્યાખ્યા સાંભળ્યા પછી જે નોંધ્યું છે એ બોલકું કથન છે. ન્યાયમૂર્તિ મુનીરે નોંધ્યું છે : એક ઉલેમાની નજરે જે માણસ મુસલમાન છે એ માણસ બીજા ઉલેમાની નજરે કાફિર છે. જો તમામ ઉલેમાઓની ઇસ્લામની વ્યાખ્યાને એકસાથે સ્વીકારવામાં આવે તો પાકિસ્તાનમાં એક પણ સાચો મુસલમાન ન બચે.

આ કથન શું સૂચવે છે? આ કથન એમ સૂચવે છે કે વિચાર સહિત તમામ પ્રકારનું વૈવિધ્ય એ સંસારની વાસ્તવિકતા છે અને ધર્મ એમાં અપવાદ નથી. જગતના બધા જ ધર્મો માનવનિર્મિત છે, પરંતુ કોઈને જો એમ લાગતું હોય કે મારો ધર્મ ઈશ્વરનિર્મિત છે તો એમ માનવાનો તેને અધિકાર છે. આધુનિક રાજ્યનો આગ્રહ માત્ર એટલો જ છે કે મારો જ ધર્મ સાચો છે અને મારા ધર્મ વિશેની મારી સમજ અંતિમ છે અને મારી સમજના ધાર્મિક રીતરિવાજો મુજબ જ બધાએ જીવવું જોઈએ તો એમ માનવાનો કોઈને અધિકાર નથી. ઈશ્વરને જો એક જ ધર્મ અભિપ્રેત હોત તો આટલાં બધાં દેવ-દેવીઓ, સેંકડો ધર્મો અને ફિરકાઓની રચના ન કરી હોત. કાં તો ઈશ્વરને ધાર્મિક વૈવિધ્ય કબૂલ છે અને કાં ધર્મો માનવનિર્મિત છે. દરેક ધર્માનુયાયીએ આ બે તારણોમાંથી કોઈ એક તારણ સ્વીકારી લેવું જોઈએ. સમસ્યા એ છે કે સંગઠિત ધર્મોએ પેદા કરેલી ધર્મસત્તા આ બે તારણોમાંથી કોઈ એક તારણ એના અનુયાયીને સ્વીકારવા દેતી નથી. જો એવું બને તો ધર્મસત્તા તૂટી પડે અને એ ન તૂટી પડે એમાં તેમનો સ્વાર્થ છે. આવી સ્થિતિમાં સેક્યુલરિઝમ પ્રાસંગિક બને છે.

ચાર દાયકાથી ચુકાદાની રાહ જોતી બે પિટિશન

સર્વોચ્ચ અદાલતમાં બે પિટિશન એવી છે જે ચાર દાયકાથી ચુકાદાની રાહ જોતી પડી છે અને સરકાર ધાર્મિક સંવેદનશીલતાને ધ્યાનમાં રાખીને સુનાવણી ચલાવવા બહુ આતુર નથી. આમાંની એક પિટિશન વહોરાઓના ધર્મગુરુ તેમના આદેશનો ઉલ્લંઘન કરનાર અનુયાયીને જમાતની બહાર કરી શકે કે નહીં એ વિશેની છે. આ પિટિશન એક બાજુ ભારતીય નાગરિકના મૂળભૂત નાગરિક અધિકારની છે તો બીજી બાજુ ધર્મસંસ્થાની સત્તા અમર્યાદ હોઈ શકે કે કેમ કે પછી એના પર અંકુશ હોઈ શકે કે નહીં એ વિશેની છે. બીજી પિટિશન આર્યસમાજીઓની છે જેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આર્ય સમાજ એ હિન્દુ ધર્મનો પેટા-સંપ્રદાય નથી, પણ હિન્દુ ધર્મથી સ્વતંત્ર ધર્મ છે અને માટે આર્ય સમાજને ધાર્મિક લઘુમતીનો દરજ્જો મળવો જોઈએ. આર્ય સમાજની સ્થાપના હિન્દુ નવજાગરણ માટેના આંદોલનરૂપે કરવામાં આવી હતી. આંદોલન પાછળથી સંપ્રદાયમાં પરિણીત થયું હતું અને હવે હિન્દુથી સ્વતંત્ર ધર્મમાં પરિણીત થઈને લઘુમતી ધર્મનો દરજ્જો માગે છે, કારણ એ છે કે આર્યસમાજીઓ દેશભરમાં સેંકડોની સંખ્યામાં દયાનંદ ઍન્ગ્લો-વેદિક (DAV) સ્કૂલો અને કૉલેજો ચલાવે છે અને એમાં માઈનોરિટી ઇન્સ્ટિટ્યુશનના લાભ લેવા માગે છે. તો ધર્મસંસ્થાઓની આવી સ્થિતિ છે. વાતનો સાર એટલો કે આવી સ્થિતિમાં આપણે એક નાગરિક તરીકે ઈશ્વર, ધર્મ અને ધર્મસત્તા વચ્ચે વિવેક કરતાં શીખવું જોઈએ. પોતાના ધર્મ માટે પ્રેમ હોઈ શકે છે. ધર્મગુરુ આદરણીય કે પૂજનીય હોઈ શકે છે, પણ ધર્મસત્તા કાલબાહ્ય છે. ધર્મસત્તાનો અંત આવશે તો ઘણા ઝઘડાઓનો અંત આવશે.